

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
Кафедра початкової освіти

ТЕМА ПРОЄКТУ

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ 3 КЛАСІВ
ЕКОЛОГІЧНО Й ЕТИЧНО ОБГРУНТОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПРИРОДІ**

МАГІСТЕРСЬКИЙ КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ ПРОЄКТ
Спеціальність 013 «Початкова освіта»

Новікової Оксани Костянтинівни
студентки, Пом 1-24-1,4з групи

Науковий керівник:

Романенко Людмила Віталіївна,
кандидат педагогічних наук, старший викладач

Допущено до захисту

Протокол № _____ від « _____ » _____ 2025 р.

Завідувач кафедри _____ Г.Л. Бондаренко

КИЇВ – 2025 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК	
Теоретичні аспекти формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів початкових класів.....	8
2. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК	
Обґрунтування педагогічних умов формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі.....	17
3. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ БЛОК	
Створення організаційно-технологічного забезпечення обґрунтованих педагогічних умов формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі.	24
4. КОНТРОЛЬНО-ОЦІНЮВАЛЬНИЙ БЛОК	
Аналіз та результати експериментального дослідження.....	29
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41
ДОДАТКИ	45

ВСТУП

Актуальність проекту У ХХІ столітті екологічні проблеми набули глобального масштабу, і Україна не є винятком. Вони проявляються досить гостро та потребують вирішення на різних рівнях: державному, економічному, науково-технічному й культурно-освітньому. Важливу роль у цьому процесі відіграє саме культурно-освітній чинник, оскільки головні причини екологічних загроз пов'язані з антропоцентричним мисленням, поведінкою людей і споживацьким ставленням до природи.

Формування екологічної свідомості та культури поведінки починається ще в дитинстві, і тут особливе значення має початкова школа. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для екологічного виховання, формування усвідомлення себе як частини природи та розуміння власної відповідальності за її збереження. Важливість екологічного виховання в початковій школі підкреслює й «Державний стандарт початкової освіти» Нової української школи, де екологічна компетентність визначена як одна з ключових. [22]

Правову основу формування екологічної свідомості та культури поведінки закладає Закон України «Про освіту» [14], який визначає стратегічні цілі освітнього процесу, зокрема виховання відповідального ставлення до довкілля. Крім того, необхідність формування екологічно обґрунтованої поведінки безпосередньо підтримується Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [15], що встановлює правові основи охорони природи та забезпечення екологічної безпеки.

Дослідженню сутності та шляхів формування екологічної поведінки присвячено наукові праці А.А. Алдашевої, А.Н. Захлебного, І.Д. Зверєва, О.О. Колонькової, В.І. Медведєва, Л.П. Симонова, І.Т. Суравегіної, О.Л. Пруцакової, Н.А. Пустовіт, М.І. Хилько, В.А. Ясвіна та інших учених. [25]

У національній науці представлено серію досліджень, присвячених окремим аспектам, дотичним до екологічної поведінки. Так, мотиви природоохоронної діяльності вивчала Н. Жук, вчинковий потенціал учня – Я. Кальба, прийняття

рішень у побутовій діяльності – В.Редько. Екологічні різновиди поведінки досліджували О.Крюкова (екологічно-доцільна поведінка) та І.Трубнік (екологічно-мотивована поведінка). На думку М.Дробнохода наявність навичок природобезпечної поведінки, володіння екологічно доцільними технологіями освоєння довкілля, сформованість потреби особистого внеску у розв’язання екологічних проблем є одним з основних критеріїв сформованості екологічної культури школярів.

Підвищення екологічної свідомості серед учнів є важливою складовою формування в них етичної та екологічно обґрунтованої поведінки. У зв’язку з цим перед педагогами стоїть завдання створення ефективних педагогічних умов для формування екологічних і етичних цінностей у дітей молодшого шкільного віку. Для цього потрібно вибудувати освітню систему підвищення екологічної обізнаності учнів, розробити ефективні методики, які допоможуть застосовувати ці знання у повсякденному житті та підтримувати моральний дух учнів у подальшому використанні екологічних правил поведінки. Саме проєктна робота допоможе в майбутньому педагогам визначити, як сформувати екологічно й етично обґрунтовану поведінку у природі.

Актуальність і важливість розв’язання екологічних проблем на етапі навчання дитини у початковій школі детермінується низкою протиріч, а саме:

- між наявністю серйозних і значущих для життя дитини екологічних та валеологічних проблем і недостатністю шляхів їхнього розв’язання;
- між достатнім методологічним і теоретичним підґрунтям екологічного виховання та недосконалістю прикладного та діяльнісного аспекту їхньої реалізації;
- між масштабністю екологічної проблематики та звуженням сфери сприймання світу учнем початкових класів через його навчальну перевантаженість та впливом сучасних ЗМІ.

Мета магістерського проєкту: обґрунтувати педагогічні умови формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі та перевірити їх ефективність.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1. Розробити інформаційний блок, який буде містити ключові поняття, що розкриваються у проєкті та аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження;
2. Розробити методичний блок, де обґрунтувати педагогічні умови формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі;
3. Розробити технологічний блок, де створити організаційно-технологічне забезпечення обґрунтованих педагогічних умов формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі;
4. Розробити контрольно-оцінний блок в якому здійснити моніторинг ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі.

Об'єктом магістерського проєкту є освітній процес початкової школи.

Предмет магістерського проєкту - педагогічні умови формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі.

При проведенні наукового дослідження використовувалися методи, вибір яких залежав від мети і завдань дослідження. Таким чином у науковому проєкті були використані такі методи:

- загальнонаукові: теоретичний аналіз наукових джерел з досліджуваної проблематики та навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в школі І ступеня, Інтернет-джерел – з метою з'ясування основних підходів до розуміння сутності понять, які становлять науковий апарат проблеми дослідження;
- емпіричні: діагностичні: цілеспрямоване педагогічне спостереження; бесіди з учнями, вчителями, менеджерами систем якості початкової освіти, батьками учнів; анкетування; аналіз досвіду роботи вчителів – для констатації стану практичного вирішення досліджуваної проблеми; з'ясування актуального стану сформованості в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі; експериментальні: педагогічний експеримент - з метою впровадження в практику початкової школи основних положень дослідження.

Тип проєкту: творчий.

База дослідження: Ірпінський академічний ліцей "МРІЯ" Ірпінської міської ради Бучанського району Київської області

Апробація результатів (публікації). Основний зміст та результати проєкту оприлюднено на V Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Нова українська школа в дії: актуальні проблеми методик навчання та стратегії розвитку» (14 травня 2025 р., Україна, Рівно), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Academic research by scientists in the field of modern technologies». (21-24 жовтня 2025 р., Мілан, Італія) та I Всеукраїнській студентській конференції «Наукові інсайти майбутніх педагогів: від пошуку до втілення» (24 жовтня 2025 р., м. Київ, Україна). *(див додаток Г)*. [28]

Новизна дослідження полягає в обґрунтуванні та розробці методів до впровадження педагогічних умов формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки у природі для учнів початкових класів. Особливу увагу приділено інтеграції сучасних освітніх технологій, які сприяють формуванню екологічної свідомості та відповідальної поведінки через активну взаємодію з природним середовищем.

Практична значущість дослідження полягає у створенні дидактико-методичних матеріалів та технологічного блоку для вчителів початкових класів, які сприятимуть ефективному формуванню екологічної компетентності учнів, розвитку навичок відповідальної поведінки у довкіллі та інтеграції екологічного виховання в освітній процес.

Результати дослідження можуть бути впроваджені в початкових школах, адаптовані до навчальних планів та використані для підготовки педагогів. Використання розроблених методичних матеріалів та педагогічних технологій дозволить удосконалити освітній процес та сприяти вихованню молодого покоління, яке дотримується екологічних принципів у повсякденному житті.

Структура проєкту складається з вступу, чотирьох блоків (інформаційний блок, методичний блок, технологічний блок, контрольно-оцінний блок), висновків,

списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг становить – (49 сторінок), список використаних джерел (37 найменувань).

1. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

Теоретичні аспекти формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів початкових класів

У національній науці представлено серію досліджень, присвячених окремим аспектам, дотичним до екологічної поведінки. Так, мотиви природоохоронної діяльності вивчала Н.Жук, яка у своєму дослідженні встановила, що мотиви природоохоронної діяльності молодших школярів формуються через їхнє цілісне та істинне «Я», яке пов'язане з відчуттям єдності з природним середовищем. Учні, усвідомлюючи природу як частину себе, сприймають її збереження як необхідну умову власного існування. Самосвідомість та «Я-концепція» відіграють ключову роль у виборі дітьми форми практичного ставлення до довкілля, мотивуючи їх до екологічно відповідальної поведінки. [13]

Вчинковий потенціал учня – Я. Кальба, яка довела, що цілеспрямований психолого-педагогічний вплив сприяє розвитку вчинкового потенціалу учнів, зокрема їхньої моральності, креативності та рефлексивності. Вона підкреслювала важливість подолання стереотипності поведінки та залучення вчителів до вчинково орієнтованих заходів, що формує сприятливе виховне середовище в школі. [16] Прийняття рішень у побутовій діяльності – В.Редько, який розглядав прийняття рішень у побутовій діяльності як складний психолого-соціальний процес, що включає різні рівні мотивації та впливу. Він визначив, що рішення в цій сфері залежать від соціокультурних норм, індивідуальних психологічних особливостей та економічних чинників. Особливо важливу роль відіграють соціальні стереотипи («повсякденність», «необхідність», «відновлюваність») та полімотивованість поведінки, серед яких ключовими є мотив комфорту та соціального порівняння. Найбільш складні рішення пов'язані зі споживчими витратами, оскільки включають багатоступеневий аналіз варіантів, сімейні узгодження та оцінку відповідності товарів чи послуг потребам і можливостям. [26] Екологічні різновиди поведінки досліджували О.Крюкова та І.Трубнік (екологічно-мотивована поведінка). О.Крюков досліджує проблему формування

екологічно доцільної поведінки молодших школярів, акцентуючи на значенні екологічної культури. Він підкреслює, що гармонійна взаємодія з природою формується через знання, усвідомлені дії та підтримку з боку школи й сім'ї. Автор пропонує комплексний підхід, що включає екологічні ігри, навчання та практичну діяльність, які сприяють вихованню відповідального ставлення до довкілля. [19]

І.Трубнік розглядає екологічно мотивовану поведінку старших дошкільників як результат моральних мотивів, що сприяють усвідомленню відповідальності за природу. Діти проявляють пізнавальний інтерес, гуманність, здатність до самообмеження та оцінки власних і чужих вчинків щодо довкілля. Формування такої поведінки можливе через створення розвивального середовища, систематичне педагогічне спрямування та особистий приклад вихователя. [32]

На думку М. Дробнохода наявність навичок природобезпечної поведінки, володіння екологічно доцільними технологіями освоєння довкілля, сформованість потреби особистого внеску у розв'язання екологічних проблем є одним з основних критеріїв сформованості екологічної культури школярів.

Формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки у молодших школярів є важливим завданням сучасної початкової освіти. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти, педагогічна діяльність має бути спрямована на розвиток у дітей відповідального ставлення до природи, формування навичок екологічно безпечної поведінки та виховання екологічної культури.

Основою для організації освітнього процесу є компетентнісний підхід, який передбачає активне конструювання знань, розвиток умінь та формування уявлень через практичну діяльність. Змістові лінії кожної освітньої галузі, зокрема природничої, реалізуються паралельно та розкриваються через "Пропонований зміст", що включає навчальний матеріал, на підставі якого досягаються очікувані результати навчання.

Згідно з метою природничої освітньої галузі, яка базується на Державному стандарті початкової освіти (2018), головними завданнями є:

- Виховання любові та шанобливого ставлення до природи рідного краю, України та планети Земля. Це передбачає розвиток позитивного емоційного ставлення до довкілля та усвідомлення його цінності для життя людини.

- Формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки у природі. Діти залучаються до природоохоронних акцій, вчать дотримуватися правил екологічно безпечної поведінки та аналізувати вплив своїх дій на довкілля.

- Розвиток зацікавленості до пізнання природи та оволодіння дослідницькими вміннями. Це здійснюється через експерименти, спостереження та проєктну діяльність.

- Формування уявлень про природничо-наукову картину світу. Учні поступово поглиблюють знання про об'єкти та явища природи, взаємозв'язки у системі "нежива природа - жива природа", а також усвідомлюють залежність людини від стану навколишнього середовища.

Регулювання та реалізація цих завдань на практиці здійснюється відповідно до Типової освітньої програми для закладів загальної середньої освіти І ступеня (керівник авт. колективу О. Я. Савченко) [33] та альтернативної Типової освітньої програми (керівник авт. колективу Р. Б. Шиян). Саме ці програми є ключовими інструментами, що деталізують змістові лінії та очікувані результати навчання, на підставі яких формується екологічно й етично обґрунтована поведінка учнів 3 класу в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». [34]

Змістова лінія “Я у природі” природничої освітньої галузі спрямована на розвиток уявлень молодших школярів про об'єкти та явища природи, встановлення зв'язків між неживою і живою природою та формування навичок екологічно доцільної поведінки. Відповідно до цієї змістової лінії, учні мають:

- Діяти в навколишньому світі з урахуванням взаємозв'язків між об'єктами живої і неживої природи [4 ПРО 2-3.1-1].

- Визначати важливість знань про довкілля [4 ПРО 2-3.1-2].

- Висловлювати свої думки щодо вивчення природи та обґрунтовувати їх [4 ПРО 2-3.1-3].

- Пояснювати взаємозв'язки між об'єктами живої і неживої природи [4 ПРО 2-3.1-4].
- Установлювати зв'язки між діяльністю людини і станом навколишнього середовища [4 ПРО 2-3.2-1].
- Складати та дотримуватися правил поведінки в природі [4 ПРО 2-3.2-3; 4 ПРО 2-3.2-4]. [18]

Основою змістового наповнення та дидактичного забезпечення для формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів 3 класу є підручники інтегрованого курсу «Я досліджую світ», створені відповідно до Типових освітніх програм. Для всебічного охоплення змісту та демонстрації варіативності підходів до проблеми, доцільно проаналізувати посібники, що реалізують різні методичні основи: О. В. Волощенко, О. П. Козак, Г. С. Остапенко [6] та Н. М. Бібік, Г. А. Бондарчук (за програмою О. Я. Савченко) [4], а також Т. Г. Гільберг, С. С. Тарнавська, Л. В. Грубіян, Н. М. Павич (за програмою Р. Б. Шияна) [7]. Аналіз змісту цих підручників показує, що вони містять ключові дидактичні одиниці, спрямовані на вивчення взаємозв'язків у природі, формування практичних навичок природобезпечної поведінки (сортування сміття, економія ресурсів) та розвиток етичного ставлення до довкілля.

Освітні методи та форми роботи. Для ефективного формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки доцільно використовувати інтерактивні форми організації освітнього процесу, зокрема:

- Кооперативне навчання: робота в групах для розв'язання природничих завдань.
- Дослідницька діяльність: проведення експериментів та спостережень за явищами природи.
- Інформаційні проєкти: створення презентацій та доповідей на екологічну тематику.-

- Мистецькі проєкти: виготовлення плакатів та малюнків із закликами до збереження природи.
- Сюжетно-рольові ігри: моделювання ситуацій, де учні приймають екологічно обґрунтовані рішення.
- Ситуаційні вправи: аналіз екологічних проблем та пошук шляхів їх вирішення.
- Екскурсії та дитяче волонтерство: участь у природоохоронних акціях і заходах.

Формування практичних навичок. Важливо, щоб учні не лише здобували теоретичні знання, але й формували практичні навички, такі як:

- Визначення витрат природних ресурсів та пропонування шляхів їх зменшення [4 ПРО 2-3.4-1; 4 ПРО 2-3.4-2].
- Сортування сміття та пояснення його важливості [4 ПРО 2-3.4-3].
- Дотримання правил поведінки в довкіллі та участь у природоохоронних заходах. [10]

Таким чином, забезпечення ефективного формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів початкових класів можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднує освітні методи, інтерактивні форми роботи та практичну діяльність відповідно до Державного стандарту початкової освіти.

А. Литвин визначає педагогічні умови як комплекс ключових чинників, що впливають на навчально-виховний процес та особистісний розвиток його учасників. Вони забезпечують цілісність освіти в інформаційно-освітньому середовищі та сприяють гармонійному розвитку особистості, розкриттю творчого потенціалу, формуванню важливих якостей і компетентностей відповідно до вимог суспільства. [20]

Педагогічні умови формування – це сукупність організаційних і методичних чинників, що забезпечують ефективність освітнього процесу. Вони сприяють засвоєнню знань, розвитку компетентностей і формуванню ціннісних орієнтацій учнів.

С. Толочко, Н. Бордюг визначають педагогічні умови як наскрізний освітній процес, інтеграцію формальної та позашкільної освіти, особистісно орієнтоване навчання, соціокультурну відповідність та рефлексію учнів. Вони забезпечують взаємозв'язок мотиваційних, когнітивних та діяльнісних компонентів освіти, що сприяє не лише набуттю знань, а й їхньому практичному застосуванню. [31]

С. Гончаренко визначає поняття «поведінка» як систему взаємопов'язаних дій та реакцій людей у взаємодії з навколишнім середовищем. На його думку, хоч фізіологічною основою поведінки є безумовні та умовні рефлексії, але будь-які дії та вчинки людини мають моральне значення та підлягають моральній оцінці. Саме тому виховання поведінки як системи вчинків насамперед є моральним вихованням. [9]

О. Пруцакова трактує «поведінку», як характерну для живих істот форму взаємодії з навколишнім середовищем. Оскільки поведінка особистості визначається як зовнішньою (руховою), так і внутрішньою (психічною) активністю, логічно розглядати процес формування екологічної поведінки як результат взаємодії цих чинників, які піддаються корекції під впливом педагогічних засобів. [24]

Екологічна поведінка - це дії та вчинки особистості, що безпосередньо або опосередковано впливають на збереження та відтворення природи.

Формування екологічної складової поведінки є важливим засобом подолання екологічних проблем.

Екологічну поведінку потрібно формувати від самого народження людини, щоб становлення її, як особистості відбувалося, базуючись на принципах екологічної свідомості та з формуванням екологічного пізнання.

Екологічна освіта та виховання повинні включати в себе формування екологічної свідомості, екологічних потреб, а потім і формування екологічного попиту. [11]

Отже, під екологізацією поведінки потрібно розуміти систему норм поведінки особистості, розвиток соціально-економічних та екологічних знань особистості.

Етичною поведінкою вважаються такі вчинки і дії людей, які відповідають нормам моралі, свідомості, порядку. Є так зване «золоте правило етики»: не роби іншим того, чого не бажаєш собі. Аристотель уважав, що етична людина має певний набір чеснот, а її поведінка спрямована на творення добра. Він розглядав етику як регулятор поведінки людей.

Суспільство, у якому ми живемо, напрацювало зразки поведінки для різних ситуацій. Людина з дитинства навчається освоювати ці зразки, тобто поводитися етично. Наприклад, ми всі вітаємося, входячи у приміщення. Це освоєний нами зразок етичної поведінки, що демонструє повагу до людей, які нас оточують.

Суспільство виробило спеціальні зразки поведінки, які всіма приймаються та схвалюються. Це означає, що в кожній окремій ситуації треба поводитися певним чином. Тоді оточення розумітиме твою поведінку. Людина, яка не дотримується етичних норм, викликає в тих, хто навколо, несхвальне ставлення до себе. [12]

Яку діяльність можна назвати екологічно обґрунтованою? З наукових джерел дізнаємося, що діяльність - це специфічна форма активного ставлення людини до навколишнього світу, зміст якої спрямований на доцільну зміну цього світу. [5]

Як приклад беремо висаджування дерев. Поставимо ціль перед собою: відновлення екосистеми лісу на вирубці. Наслідок – новий ліс. Коли визначили ціль, зрозуміли наслідки, організовуємо діяльність з висаджування дерев. Таким чином, причина діяльності - бажання посадити дерева, наслідки – відновлений ліс. Саме таку діяльність можна назвати доцільною, обґрунтованою. А так як в її основі покладено ціль екологічного характеру, то ця діяльність є екологічно доцільно обґрунтованою.

Систему взаємопов'язаних дій людини у взаємодії з природою, соціумом, що регулюється завчасно поставленою метою називають поведінкою. Отже, за визначенням наукових джерел, і діяльність, і поведінка людини спрямовані на перетворення, зміну навколишнього світу залежно від мети.

Таким чином, поведінку розглядаємо як систему дій і вчинків людини з пристосування до умов зовнішнього середовища.

Психологічним підґрунтям формування доцільної поведінки є роботи К.О.Абульханової – Славської, І.Д. Беха, Л.І. Божович, Басюк Н. А. та інших, де обґрунтовується, що основою поведінки є вчинки, у яких формуються й виявляються позиція та моральні переконання особистості. [2]

Т. Байбара, Т. Мантула, Н. Лисенко, Н. Коваль, З. Плохій, Н. Пустовіт, Т. Пушкарьова та ін.) піднімають проблему формування екологічного мислення дітей на основі холістичного (цілісного) підходу до пізнання природи. О. Біда, К. Гуз, В. Ільченко працювали над когнітивними аспектами формування екологічної свідомості. Л. Шаповал досліджувала проблему екологічного виховання молодших школярів у процесі вивчення природознавчих предметів.

Світова педагогічна думка поділяє це бачення: у дискусійному форумі «Ecology Education When no Child is Left Behind» провідні екологи та педагоги наголошують, що через ризик маргіналізації екологічної освіти та зведення її до простого запам'ятовування фактів, необхідно посилювати роль польових та дослідницьких робіт. Це підтверджує, що саме діяльнісний підхід та якісне оцінювання навичок вищого порядку є критичними для розвитку екологічного мислення та подальшої етично обґрунтованої поведінки. [36]

З огляду на аналіз наукових джерел та характеристику понять «доцільність» та «поведінка» вважаємо, що доцільна поведінка – це система свідомих дій та вчинків, обумовлених певною ціллю, в яких виявляються позиція та моральні переконання особистості. [3]

Так як екологічною поведінкою вважаємо таку, підґрунтям якої є дії та вчинки, що не порушують природну рівновагу у довкіллі та сприяють відтворенню природних ресурсів. То екологічно доцільною поведінкою дітей вважаємо систему соціально зумовлених дій і вчинків свідомо скерованих у сфері безпосередньої і опосередкованої взаємодії з довкіллям, метою якої являється узгодження потреб людини з вимогами збалансованого розвитку суспільства. [17]

Педагогічні умови формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі розуміємо як: комплексний підхід до вивчення природи, з використанням міжпредметних зв'язків; врахування вікових,

індивідуально-психологічних особливостей школярів, їх пізнавальних можливостей в процесі екологічного навчання і виховання; організація безпосередньої діяльності учнів по охороні та поліпшенню природного середовища своєї місцевості під година навчальної та суспільно корисної праці; вибір оптимальних форм, методів і прийомів екологічного виховання; вплив вчителя на вихованців власним прикладом ощадливого, дбайливого ставлення до навколишньої природи; єдність дій усього педагогічного колективу школи в екологічному вихованні учнів.

Основні джерела формування екологічної культури молодших школярів:

1. Пізнавальна діяльність пов'язана зі спостереженням навколишнього середовища. Через безпосереднє знайомство з природою учні здобувають екологічні знання, що сприяє формуванню інтересу до охорони довкілля та розвитку позитивного ставлення до природоохоронної діяльності.

2. Дослідницька діяльність передбачає активну взаємодію з природою, проведення екологічних досліджень і пошук нових фактів. Учні вчаться самостійно аналізувати екологічні проблеми, проявляють ініціативу та творчий підхід. Під час експедицій, екскурсій і наукових досліджень вони досліджують вплив змін у природному середовищі, що сприяє їх екологічному вихованню.

3. Практична діяльність базується на застосуванні екологічних знань у реальних умовах. Вона допомагає школярам не лише засвоювати теоретичні основи екології, а й формувати переконання та набувати навичок природоохоронної роботи, що сприяє відповідальному ставленню до довкілля. [23]

2. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

Обґрунтування педагогічних умов формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі

Формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів початкової школи можливе лише за умови створення цілісного педагогічного середовища, яке враховує вікові особливості дітей, змістові лінії інтегрованого курсу «Я досліджую світ», а також індивідуальні можливості та потреби кожного школяра. Педагогічні умови виступають своєрідним «освітнім простором», де поєднуються методи, форми та засоби навчання, що стимулюють розвиток у дітей відповідального ставлення до природи, сприяють закріпленню екологічних і моральних норм у практичній діяльності та повсякденній поведінці.

Однією з ключових педагогічних умов, що забезпечує результативність виховання екологічної та етичної культури, є урахування вікових, індивідуально-психологічних особливостей школярів у процесі екологічного навчання і виховання.

Педагогічна умова «Особистісно зорієнтований підхід до екологічного виховання молодших школярів»

І. В. Андрусенко та низка інших науковців підкреслюють, що екологічна грамотність молодших школярів формується з урахуванням вікових та психофізіологічних особливостей дитини. Важливим є створення умов для індивідуалізації й диференціації навчання, що сприяє розвитку спостережливості, фантазії, здатності проводити експерименти й робити висновки. [1] Сутність цієї умови полягає у створенні такого навчально-виховного середовища, яке враховує природні вікові особливості учнів 3 класу (8–9 років), їхні пізнавальні інтереси, емоційність, допитливість, потребу у практичній діяльності та схильність до наслідування дорослих. На цьому етапі діти перебувають у сенситивному періоді для формування моральних норм і правил поведінки, тому саме екологічна етика може стати важливим компонентом їхньої соціалізації.

Врахування індивідуально-психологічних відмінностей дозволяє:

- диференціювати завдання (одні діти краще сприймають інформацію через практичну діяльність, інші – через візуалізацію, обговорення чи гру);
- стимулювати пізнавальну активність школярів, пропонуючи їм посильні завдання, які враховують рівень розвитку мислення, уяви, мовлення;
- формувати внутрішню мотивацію до екологічно доцільної та етично обґрунтованої поведінки шляхом створення ситуацій успіху, у яких дитина відчуває цінність власного внеску.

Реалізація цієї умови в освітньому процесі забезпечує:

- залучення учнів до інтерактивних форм діяльності (екологічні ігри, рольові ситуації, творчі завдання);
- розвиток емоційно-ціннісного ставлення до природи через мистецькі засоби (малювання, казки, театралізовані вистави);
- підтримку індивідуальної активності школярів у позаурочний час (участь у природоохоронних акціях, сімейних екологічних проєктах).

Реалізація цієї умови передбачає врахування індивідуальних особливостей розвитку дітей 8–9 років, їхньої підвищеної емоційності, потреби в підтримці й схильності до наслідування. Для реалізації цієї умови необхідно використовувати певні методи та форми роботи.

Методи роботи:

- Індивідуальні та групові бесіди допомагають вчителю виявити рівень знань, особисті інтереси та переживання учнів щодо природи. Це створює умови для вибудовування індивідуальної траєкторії навчання.
- Диференційовані завдання дозволяють кожній дитині відчувати успіх: сильніші учні отримують творчі завдання (створення екологічних казок, постерів), а діти з нижчим рівнем підготовки – практичні, доступні вправи (розфарбування, сортування картинок).
- Метод «портфоліо учня» у вигляді щоденника спостережень за природою формує індивідуальний стиль роботи: дитина записує або малює свої враження від екскурсій, спостережень, що стимулює її пізнавальний інтерес.

Форми роботи:

- Творчі міні-проекти («Моя улюблена тварина», «Рослина, яку треба берегти») формують у дитини індивідуальне ціннісне ставлення до природи.

- Рольові ігри («Я лісник», «Я турист») допомагають урахувати особистісні нахили дітей і створити ситуації, у яких вони можуть проявити власні рішення.

- Групові дискусії («Що я можу зробити для природи?») дозволяють кожному учневі висловити свою думку, сприяючи розвитку комунікативних навичок і впевненості у власній позиції.

Отже, особистісно зорієнтований підхід забезпечує врахування внутрішніх потреб дитини та її індивідуальної активності, що робить процес екологічного виховання максимально ефективним. Таким чином, особистісно зорієнтований підхід виступає фундаментальною педагогічною умовою, оскільки він дозволяє забезпечити гармонійне поєднання знань, умінь і практичних навичок з внутрішніми потребами та мотивацією дитини, що створює основу для стійкої екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі.

Педагогічна умова «Організаційно-технологічне забезпечення екологічного виховання молодших школярів»

Ефективність формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки учнів значною мірою залежить від правильно підібраних форм, методів та прийомів роботи вчителя. Адже саме вони забезпечують активне залучення дітей до пізнавальної та практичної діяльності, сприяють розвитку ціннісного ставлення до природи, формуванню відповідальних вчинків у реальних життєвих ситуаціях.

Сутність цієї педагогічної умови полягає в організації освітнього процесу таким чином, щоб він був:

- різноманітним – поєднував традиційні й інноваційні методи, класні й позакласні форми роботи;

- діяльнісним – акцентував увагу не лише на засвоєнні знань, а й на практичних діях учнів;

- емоційно забарвленим – формував у дітей позитивний емоційний досвід взаємодії з природою;

- соціально спрямованим – включав спільні акції, проєкти, групову роботу, що розвиває відповідальність перед колективом і суспільством.

Форми роботи:

- уроки-екскурсії у природу;
- тематичні інтегровані дні («День води», «День Землі»);
- шкільні та сімейні екологічні проєкти;
- екологічні акції та флешмоби (збір макулатури, прибирання території, висаджування рослин).

Методи та прийоми:

- інтерактивні (мозковий штурм, «екологічні дебати», метод «Прес»);
- дослідницькі (спостереження, міні-експерименти, робота з природними об'єктами);
- ігрові (екологічні настільні ігри, сюжетно-рольові ігри «Ми друзі природи»);
- творчі (створення плакатів, малюнків, коміксів на екологічну тематику);
- проблемно-ситуаційні (аналіз екологічних казок чи моральних дилем: «Що станеться, якщо всі люди ламатимуть гілки дерев?»).

Очікуваний результат реалізації цієї умови:

- розвиток у школярів умінь застосовувати екологічні знання у повсякденному житті;
- закріплення правил етичної поведінки в різних життєвих ситуаціях;
- формування активної життєвої позиції, коли дитина здатна не лише виконувати вказівки дорослих, а й самостійно ініціювати природоохоронні дії.

Таким чином, організаційно-технологічне забезпечення створює умови для переходу від знань до практики, від зовнішньо контрольованої до внутрішньо вмотивованої поведінки. Саме оптимальний добір форм, методів і прийомів екологічного виховання сприяє поступовому становленню особистості третьокласника як активного, відповідального громадянина і друга природи.

Педагогічна умова «Роль особистого прикладу вчителя у формуванні екологічно й етично обґрунтованої поведінки учнів»

Однією з найважливіших умов екологічного виховання молодших школярів є власний приклад учителя. У початковій школі діти схильні до наслідування: вони копіюють манери поведінки, звички, ставлення дорослих до навколишнього світу. Тому саме вчитель стає тим зразком, за яким школярі формують своє ціннісне ставлення до природи. Особистий приклад педагога проявляється не лише у щоденній поведінці (ощадливість, бережливість), але й у спільній діяльності з учнями. Як зазначено у методичних рекомендаціях Т.Г. Гільберг та колег, учитель у курсі «Я досліджую світ» має виступати не просто джерелом знань, а організатором і фасилітатором, який разом з учнями виконує практичні завдання, бере участь у дослідженнях, екологічних акціях, толоках. Саме така співучасть створює атмосферу довіри та сприяє виникненню внутрішньої мотивації у дітей. [8]

Сутність цієї умови полягає в тому, що педагог не лише словесно проголошує екологічні норми, а й демонструє їх у щоденній діяльності. Власний стиль життя вчителя, його звички та щоденні дії стають для дітей авторитетним орієнтиром.

Приклади реалізації:

- вчитель приходить на уроки з багаторазовою пляшкою чи екоторбою, пояснюючи дітям важливість відмови від пластику;
- під час уроків або екскурсій демонструє дбайливе ставлення до рослин, тварин, природних об'єктів («не зриваємо квіти, бо вони частина екосистеми»);
- бере участь у шкільних та громадських екологічних акціях разом з учнями;
- формує культуру ощадливого використання ресурсів у класі (економія електроенергії, паперу, води);
- у спілкуванні з дітьми виявляє етичність, доброзичливість, що переноситься і на ставлення до природи.

Педагогічне значення:

- створюється атмосфера автентичності: учні бачать, що слова вчителя не розходяться з його діями;
- формується моральний авторитет педагога, що підсилює виховний ефект;
- зростає внутрішня мотивація школярів, адже вони наслідують улюбленого вчителя добровільно, а не під тиском правил.

Ця умова базується на тому, що вчитель для молодшого школяра є не лише джерелом знань, а й моральним орієнтиром. Поведінка педагога, його ставлення до природи, стиль життя значною мірою впливають на виховання дітей. Для реалізації цієї умови необхідно використовувати певні методи та форми роботи.

Методи роботи:

- Метод моделювання: учитель демонструє, як правильно поводитися в природі (не ламати гілки, не смітити, дбайливо ставитися до тварин).
- Метод ситуаційного вибору: педагог створює навчальні ситуації, у яких власним прикладом показує правильний вихід, а учні його наслідують.
- Етичні бесіди й хвилинки рефлексії («Що доброго я зробив для природи сьогодні?») допомагають дітям усвідомити значущість власних вчинків.

Форми роботи:

- Спільна участь учителя й учнів у природоохоронних акціях (прибирання парку, висадка дерев) показує дітям, що дорослий також долучається до важливої діяльності.
- «Уроки прикладу» (учитель сортує сміття, користується багаторазовою пляшкою, економить папір) формують конкретні моделі поведінки.
- Правила класу, розроблені разом із дітьми і дотримувані самим педагогом, виховують атмосферу довіри й наслідування.
- Позакласні заходи («Екологічна толока», «Посади дерево разом із класом») підсилюють почуття спільності та відповідальності.

Таким чином, особистий приклад учителя виступає потужним чинником виховання, адже у молодшому шкільному віці діти не лише засвоюють знання про

довкілля, але й переймають зразки поведінки, які поступово стають частиною їхнього життєвого стилю.

Отже, формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів 3 класу потребує створення спеціально організованих педагогічних умов. Серед них ключовими є:

1. Особистісно зорієнтований підхід – врахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей молодших школярів;
2. Організаційно-технологічне забезпечення – використання різноманітних форм, методів і прийомів екологічного виховання, що забезпечують діяльнісний і практичний характер навчання;
3. Особистий приклад учителя – демонстрація у щоденній поведінці дбайливого, ощадливого ставлення до природи як найефективніший спосіб впливу на учнів.

Реалізація цих умов у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» сприяє не лише засвоєнню учнями знань про довкілля, але й формуванню внутрішньої мотивації до збереження природи, відповідальної та етично обґрунтованої поведінки. У кожній педагогічній умові поєднується система методів (словесні, інтерактивні, ігрові, дослідницькі) та форми роботи (уроки, екскурсії, проекти, акції), які у комплексі створюють середовище для сталого формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки учнів 3 класу. Таким чином, педагогічні умови забезпечують перехід від знань до практики, від зовнішньо контрольованої до внутрішньо усвідомленої діяльності школярів, що створює основу для розвитку їхньої екологічної компетентності та громадянської відповідальності.

3. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ БЛОК

Створення організаційно-технологічного забезпечення обґрунтованих педагогічних умов формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі

Формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів початкової школи можливе лише за умови створення цілісного педагогічного середовища. Педагогічні умови виступають «освітнім простором», де поєднуються методи, форми та засоби навчання, що стимулюють розвиток відповідального ставлення до природи та сприяють закріпленню екологічних і моральних норм у практичній діяльності.

До визначених та обґрунтованих педагогічних умов, які забезпечують цілісний вплив на особистість дитини, належать:

- Особистісно зорієнтований підхід до екологічного виховання молодших школярів.
- Організаційно-технологічне забезпечення процесу формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки учнів 3 класу.
- Особистий приклад учителя.

Педагогічна умова 1: Особистісно зорієнтований підхід до екологічного виховання молодших школярів

Сутність цієї умови полягає в урахуванні вікових, індивідуально-психологічних особливостей школярів, їхніх пізнавальних можливостей та потреб у процесі екологічного навчання і виховання.

Технологічна реалізація:

- Діагностичні методи: Індивідуальні та групові бесіди для виявлення рівня знань, особистих інтересів та переживань учнів щодо природи.
- Диференційовані завдання: Надання учням завдань, які враховують їхній рівень підготовки (від практичних вправ до творчих завдань, як-от створення екологічних казок).

- Форми роботи: Творчі міні-проекти та рольові ігри, які допомагають врахувати особистісні нахили дітей.

Педагогічна умова 2: Організаційно-технологічне забезпечення процесу формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки

Ця умова забезпечує перехід від засвоєння екологічних знань до формування практичних умінь і навичок екологічно й етично обґрунтованої поведінки. Ключовим елементом реалізації цієї умови є діяльнісний підхід, який вимагає застосування методів активного навчання, зокрема проектної та дослідницької діяльності.

Технологічна реалізація:

- Комплексний підхід: Інтеграція екологічного виховання в освітні галузі («Я досліджую світ», «Дизайн і технології», «Інформатика»).

- Методи та форми роботи: Використання інтерактивних (мозковий штурм, дебати) та дослідницьких методів (спостереження, міні-експерименти).

- Практична діяльність: Залучення учнів до соціально-екологічних проєктів та ведення систематичних спостережень за природними об'єктами.

Для цілісного організаційно-технологічного забезпечення було розроблено Робочий зошит з екологічних досліджень для учнів початкових класів «Природа очима дослідника», детальний опис якого наведено нижче.

Педагогічна умова 3: Особистий приклад учителя

Власна екологічна культура педагога є взірцем для учнів, формує довіру й наслідування, оскільки для молодшого школяра вчитель є моральним орієнтиром.

Технологічна реалізація:

- Постійне дотримання правил: Демонстрація ощадливого використання ресурсів, сортування сміття.

- Метод моделювання: Учитель демонструє, як правильно поводитися в природі (дбайливе ставлення до рослин і тварин).

- Етичні бесіди: Використання особистих прикладів для обговорення етичних норм.

Практична реалізація педагогічних умов формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів 3 класу

Реалізація окреслених педагогічних умов потребує створення цілісного освітнього простору, у якому дитина має змогу не лише засвоїти знання про природу, а й проявити власну активність, відповідальність і творчість у взаємодії з навколишнім середовищем. Найбільш ефективною формою організації такої діяльності виступає проєктна технологія, яка забезпечує поєднання теоретичних знань і практичного досвіду, сприяє формуванню емоційно-ціннісного ставлення до природи та вмінню діяти в екологічно доцільний спосіб.

Проєктна діяльність дає змогу учням брати участь у вирішенні реальних проблем, розвиває спостережливість, комунікативні навички, творчу ініціативу, а також створює умови для формування морально-етичних якостей особистості. Вона об'єднує навчальні галузі («Я досліджую світ», «Мистецтво», «Дизайн і технології», «Українська мова та читання»), забезпечуючи інтегрований підхід до виховання екологічної культури.

З метою практичного підтвердження ефективності визначених педагогічних умов було розроблено та реалізовано учнівські проєкти, спрямовані на формування в учнів 3 класу дбайливого ставлення до природи, екологічної свідомості й етично обґрунтованої поведінки у природному середовищі. Розробка організаційно-технологічного забезпечення ґрунтується на підтвердженій ефективності цільових навчальних матеріалів, зокрема, було встановлено, що використання посібників з екограмотності значно підвищує екологічні знання учнів. Отже, включення елементів екограмотності в навчальний процес є більш ефективним способом формування знань, необхідних для екологічно обґрунтованої поведінки. [37]

Авторський робочий зошит «Природа очима дослідника» як засіб організаційно-технологічного забезпечення

З метою практичної реалізації всіх трьох педагогічних умов, нами було розроблено авторський Робочий зошит з екологічних досліджень для учнів 3 класу «Природа очима дослідника» (див додаток Д). [21]

Концептуальна основа зошита базується на діяльнісному та проєктному підходах. Він спрямований не лише на засвоєння знань, а й на формування практичних умінь, навичок екологічно й етично обґрунтованої поведінки та відповідальності за власні дії щодо природи. Такий підхід відповідає принципам екологізації навчально-виховного середовища, що розкриті у працях Л. Романенко, К. Романенко, Н. Кудикіної та Т. Івахи [27]. Зошит інтегрує навчальний матеріал курсу «Я досліджую світ» з елементами творчості та дослідництва.

Мета зошита: Допомогти учням пізнати дивовижний світ природи, навчитися спостерігати, берегти й діяти, а також систематизувати власний досвід екологічних спостережень та практичних дій.

Структура зошита: Зошит містить вступ, основну частину та заключну сторінку самооцінювання. Основна частина зошиту складається з п'яти розділів. В кожному з яких є 4 проєкти:

Розділ I. Ми — друзі птахів

- 1) Птах року
- 2) Ми вас чекаємо, пернаті друзі
- 3) Нагодую пташку взимку
- 4) Годівничка

Розділ II. Чисте довкілля починається з нас

- 5) Чистий клас - моя турбота
- 6) Чисте подвір'я - наша відповідальність
- 7) Сміття посортував - місто врятував
- 8) Друге життя речам, що вже непотрібні

Розділ III. Енергія життя і відповідальність людини

- 9) Енергозбереження в моїй оселі
- 10) Кран я закриваю - воду зберігаю
- 11) Дослідження внутрішніх вод України.
- 12) До чистих джерел

Розділ IV. Людина і природа — разом у турботі про життя

- 13) Створюємо і доглядаємо живий куточок

- 14) Від насінини до рослини
- 15) Посади кущ калини
- 16) Акція "Дерево загиблому захиснику

Розділ V. Ми досліджуємо і захоплюємося природою рідного краю

- 17) Мурашники Голосіївського парку
- 18) Естафета "Контрасти в природі"
- 19) Еколого-краєзнавча стежка
- 20) Наша вдячність природі за її красу

Організація роботи та зміст завдань (на прикладі проекту «Птах року»): Робота з зошитом побудована на груповій діяльності, яка реалізується через чіткий розподіл ролей у проекті (згідно з принципом Особистісно зорієнтованого підходу). Кожен проект має структуру, яка включає:

- 1) Постановку мети та завдання.
- 2) Розподіл ролей: Учні розподіляються на підгрупи: «Дослідники природи», «Мандрівники», «Екологи», «Творці», «Журналісти». Такий поділ забезпечує залучення всіх учнів з урахуванням їхніх схильностей.
- 3) Виконання практичних завдань: Наприклад, група «Екологи» готує конкретні поради, як допомогти птахам узимку та як їх охороняти, що є прямим формуванням етично обґрунтованої поведінки.
- 4) Фіксація спостережень та результатів: Зошит містить спеціальні сторінки для нотаток, малюнків, запису висновків групи та фото процесу, що слугує документальним підтвердженням виконаної діяльності.
- 5) Презентація та рефлексія.

Таким чином, зошит «Природа очима дослідника» є структурованим методичним інструментом, що забезпечує переведення теоретичних екологічних та етичних знань у площину практичних дій та соціально-екологічної відповідальної поведінки в природі учнів 3 класу.

КОНТРОЛЬНО-ОЦІНЮВАЛЬНИЙ БЛОК

Аналіз та результати експериментального дослідження

Педагогічний експеримент здійснювався на базі Ірпінського академічного ліцею "МРІЯ" Ірпінської міської ради Бучанського району Київської області, в третіх класах та охоплював 55 учнів. Експериментальний 3-а клас – 28 учнів, контрольний 3-б клас 27 учнів.

Експеримент здійснювався (січень-листопад 2025 року) в три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний.

Мета експериментального дослідження: Експериментально перевірити ефективність розроблених педагогічних умов формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів 3 класу.

Завдання:

1) Провести констатувальний зріз для визначення початкових рівнів сформованості екологічно й етично обґрунтованої поведінки у контрольних та експериментальних групах.

2) Реалізувати формувальний експеримент шляхом впровадження розроблених педагогічних умов (включно з Робочим зошитом «Природа очима дослідника») лише в експериментальній групі.

3) Провести контрольно-оцінювальний зріз за тією ж діагностичною методикою.

4) Здійснити кількісний та якісний аналіз отриманих результатів та довести ефективність запропонованих умов.

Етапи дослідження:

- 1) Констатувальний (діагностичний) етап: Визначення вихідного рівня.
- 2) Формувальний етап: Впровадження педагогічних умов.
- 3) Контрольно-оцінювальний етап: Повторна діагностика та аналіз результатів.

Нами було застосовано в експериментальному дослідженні наступний діагностичний матеріал.

Було сформовано дві групи:

1) Експериментальна група (ЕГ): 28 учнів 3-го класу, де впроваджувалися педагогічні умови.

2) Контрольна група (КГ): 27 учнів 3-го класу, навчання в якій відбувалося за звичайною програмою без спеціально розроблених умов.

Діагностичні методики: Для визначення рівнів сформованості екологічно й етично обґрунтованої поведінки використовувалися критерії та показники, визначені у Розділі 2, а саме: Когнітивний, Емоційно-ціннісний та Діяльнісно-поведінковий:

1) Анкета/Опитувальник (для оцінки знань та емоційного ставлення). (див додаток А)

2) Методика «Екологічні ситуації» (для оцінки ціннісного та поведінкового компонента). (див додаток Б).

3) Спостереження за діяльністю учнів (для оцінки практичних навичок).

Таблиця 4.1.

Розподіл учнів КГ та ЕГ за рівнями сформованості екологічно й етично обґрунтованої поведінки на констатувальному етапі (у %)

Рівень	Експериментальна група (ЕГ)	ЕГ, %	Контрольна група (КГ)	КГ, %
Низький	9 учнів	32,1%	7 учнів	5,9%
Середній	14 учнів	50,0%	13 учнів	48,1%
Високий	5 учнів	17,9%	7 учнів	25,9%

На констатувальному етапі дослідження було підтверджено, що початковий рівень сформованості екологічно й етично обґрунтованої поведінки в ЕГ і КГ суттєво не відрізняється. Це дало змогу зробити висновок про однорідність вибірки і коректність подальшого експерименту.

Отже, схожість вибірки: Порівняльний аналіз показав, що суттєвої різниці в початкових рівнях між ЕГ і КГ не виявлено. Переважна більшість учнів обох груп (понад 82% в ЕГ та 74% в КГ) знаходяться на середньому та низькому рівнях.

Необхідність втручання: Високий рівень був виявлений у незначній кількості учнів (17,9% в ЕГ та 25,9% в КГ), що свідчить про те, що екологічно й етично

обґрунтована поведінка сформована недостатньо. Це підтвердило робочу гіпотезу дослідження та обґрунтувало необхідність проведення формувального експерименту з впровадженням розроблених педагогічних умов.

Таблиця 4.2

Реалізацію педагогічних умов:

Педагогічна умова	Проект із зошита (Приклад 1)	Проект із зошита (Приклад 2)	Проект із зошита (Приклад 3)
	«Птах року» (Розділ I)	«Сміття посортував - місто врятував» (Розділ II)	«Акція "Дерево загиблому захиснику"» (Розділ IV)
1. Особистісно зорієнтований підхід	Забезпечується через диференціацію ролей (Дослідники, Творці, Журналісти) відповідно до пізнавальних інтересів та схильностей кожного учня.	Учні самостійно аналізують власне споживання та вибирають методи сортування/переробки, що максимально індивідуалізує діяльність.	Досягається через емоційну залученість та індивідуальне усвідомлення високої моральної цінності акції.
2. Організаційно-технологічне забезпечення	Проект має чітку послідовність етапів (дослідження, створення, презентація), що формує навичку планування та дослідницьку компетентність.	Передбачає практичну дію (сортування) та застосування алгоритму переробки, перетворюючи знання на стійку поведінкову навичку.	Реалізується через фізичну дію (висаджування дерева), яка вимагає використання навичок праці та догляду за рослиною.
3. Особистий приклад учителя	Учитель моделює гуманне ставлення до природи, демонструючи, як правильно піклуватися про птахів (наприклад, виготовляє годівницю разом з учнями).	Педагог має демонструвати особисту відповідальність у повсякденному житті, наприклад, показуючи, як він сам сортує відходи у класі.	Учитель виступає моральним орієнтиром, демонструючи глибоку повагу до пам'яті та природи, що підсилює виховний вплив і наслідування.

Формувальний етап експерименту тривав два місяці та був реалізований виключно в експериментальній групі.

В основу роботи з ЕГ було покладено комплекс педагогічних умов, обґрунтованих у Блоці 3. Реалізація цих умов забезпечувалася через діяльнісний та проєктний підходи, ключовим засобом яких став Робочий зошит «Природа очима

дослідника». Зошит забезпечив систематичне залучення учнів до практичної екологічної діяльності та формування етичних норм поведінки.

Розглянемо, як конкретні проєкти зошита забезпечували реалізацію всіх трьох педагогічних умов (табл.4.2)

Робочий зошит «Природа очима дослідника» виступав не лише збіркою завдань, а й комплексною методичною системою, яка інтегрувала всі обґрунтовані педагогічні умови в практичну діяльність.

Учні Контрольної групи (КГ) працювали за стандартною навчальною програмою без використання спеціально розроблених педагогічних умов та робочого зошита.

Після завершення формувального етапу експерименту було проведено контрольно-оцінювальний етап де здійснено повторне діагностичне обстеження (контрольний зріз) за тими ж методиками, що і на констатувальному етапі

Таблиця 4.3.

Розподіл учнів КГ та ЕГ за рівнями сформованості екологічно й етично обґрунтованої поведінки на контрольному етапі (у %)

Рівень	Експериментальна група (ЕГ)	ЕГ, %	Контрольна група (КГ)	КГ, %
Низький	5 учнів	17,9%	6 учнів	22,2%
Середній	12 учнів	42,9%	14 учнів	51,8%
Високий	11 учнів	39,3%	7 учнів	25,9%

Якісний аналіз результатів:

1. Контрольна група (КГ):

У КГ значних якісних змін не відбулося. Кількість учнів на високому рівні не змінилася (залишилася на рівні 25,9%).

Зниження низького рівня (на 3,7%) та незначне зростання середнього рівня можна пояснити природним впливом навчального процесу та загальним розвитком учнів.

Порівняльний аналіз результатів (Констатувальний vs. Контрольний етап)

Рівень	ЕГ (Констатувальний), %	ЕГ (Контрольний), %	Приріст т ЕГ, %	КГ (Констатувальний), %	КГ (Контрольний), %
Низький	32,1%	17,9%	-14,2	25,9%	22,2%
Середній	50,0%	42,9%	-7,1	48,1%	51,8%
Високий	17,9%	39,3%	+21,4	25,9%	25,9%

2. Експериментальна група (ЕГ):

В ЕГ зафіксовано суттєві позитивні зрушення. Кількість учнів із високим рівнем зросла більш ніж удвічі — з 17,9% до 39,3%.

Це свідчить про те, що цілеспрямоване використання педагогічних умов, зокрема робота над проєктами в зошиті «Природа очима дослідника», сприяло не лише засвоєнню знань, але й формуванню стійких діяльнісних та етичних навичок. Учні почали демонструвати відповідальну поведінку в практичних екологічних ситуаціях.

Кількість учнів із низьким рівнем значно зменшилася (на 14,2%), що говорить про ефективну роботу із залученням усіх учнів до активної екологічної діяльності.

Кількісне підтвердження ефективності

Ключовим показником ефективності є приріст високого рівня.

- Приріст високого рівня в ЕГ склав +21,4%.
- Приріст високого рівня в КГ склав 0%.

Значна перевага приросту високого рівня в ЕГ над КГ дозволяє зробити висновок про статистично значущу ефективність розроблених педагогічних умов та методики їх впровадження.

Для наочної демонстрації ефективності роботи порівняємо зміни рівнів у відсотках у таблиці 4.4 та побудуємо діаграму динаміки сформованості екологічно й етично обґрунтованої поведінки ЕГ та КГ на контрольному етапі (рис.4.1)

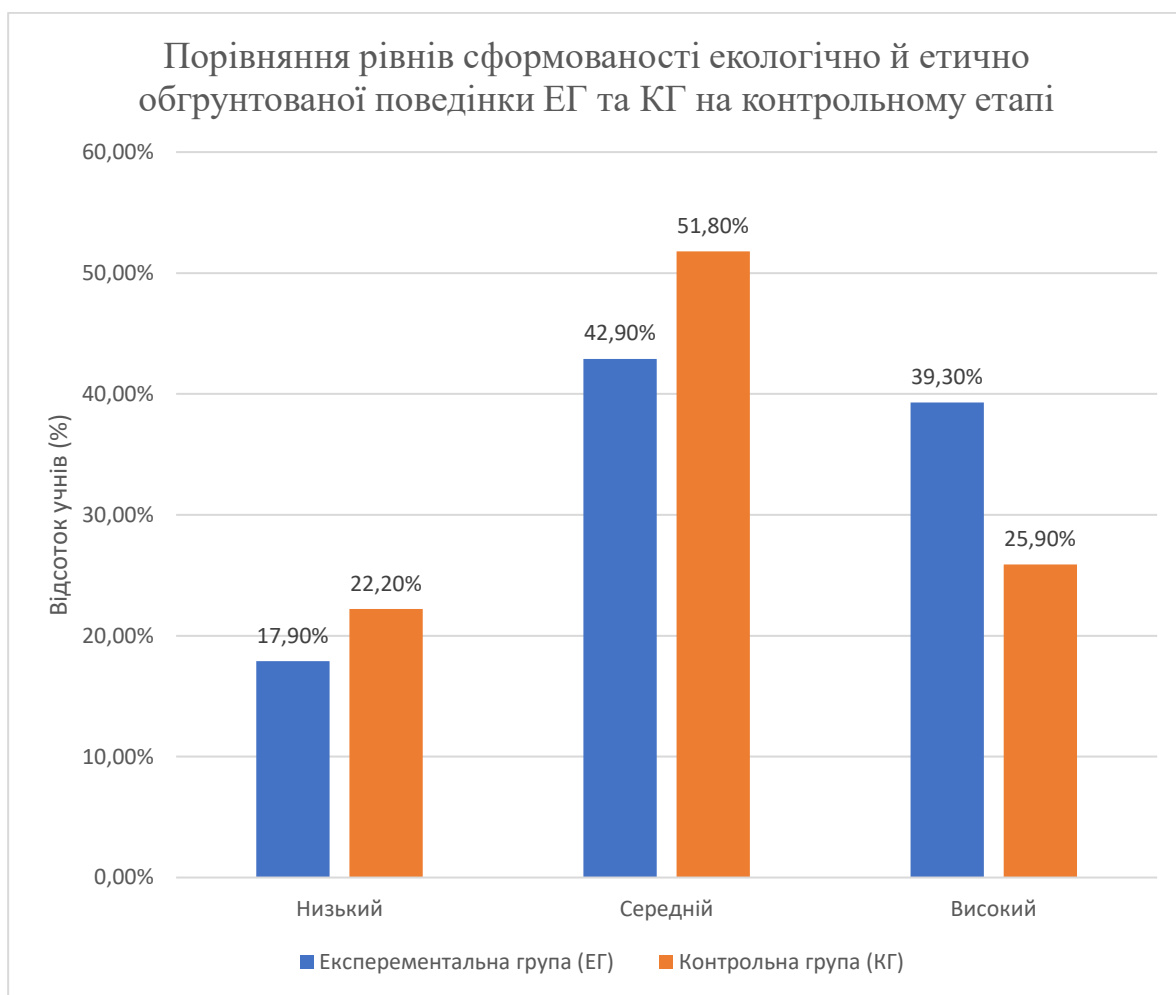

Рис. 4.1 Динаміка сформованості екологічно й етично обґрунтованої поведінки ЕГ та КГ на контрольному етапі

Опитування вчителів початкових класів проводилося онлайн за допомогою Google Forms та охоплювало питання, що стосувалися використання методів формування екологічної культури учнів, рівня цифрової компетентності педагогів, наявних труднощів та потреб у методичних матеріалах.

В анкетуванні взяли участь 15 респондентів, більшість з яких є студентами магістратури (33,3%) або тими, хто вже закінчив навчання (66,7%). Педагогічний стаж опитаних різниться: 20% мають досвід понад 20 років, тоді як 13,3% — менше 3 років.

Особливості екологічного виховання:

- Частота та методи: 53,3% опитаних часто проводять уроки екологічної тематики, а 46,7% — рідко. Інтерактивні заходи (ігри, квести, екскурсії) проводять часто 46,7% респондентів, тоді як 46,7% роблять це рідко. Найбільш поширеними методами є «Приклади з життя» (93,3%) та «Практичні завдання» (73,3%). Усі опитані (100%) вважають, що 3 клас є вдалим періодом для формування екологічно обґрунтованої поведінки.

- Залучення батьків: 26,7% респондентів не залучають батьків до виховання екологічної культури учнів.

Труднощі та потреби вчителів: Найбільшою перешкодою для формування екологічної культури учнів є перевантаженість шкільної програми (73,3% відповідей) та обмежені можливості для практичних робіт (60%). Для полегшення роботи педагога найбільше потребують онлайн-ресурсів та готових сайтів (80%), а також мультимедійних матеріалів (73,3%).

Використання та оцінка електронних ресурсів: Більшість вчителів оцінили свій рівень готовності до використання електронних ресурсів на 4 бали (40%) та 5 балів (33,3%) за п'ятибальною шкалою. Найчастіше вони використовують готові презентації, онлайн-тести та інтерактивні платформи (по 80% для кожного).

Оцінка рівня екологічно й етично обґрунтованої поведінки учнів: Більшість педагогів (53,3%) оцінюють рівень екологічно й етично обґрунтованої поведінки своїх учнів на 3 бали з 5 можливих. Лише 20% оцінюють її на 4 бали, і ніхто з опитаних не поставив 5 балів. Це свідчить про необхідність подальшої роботи у цьому напрямку. (див додаток В)

Таким чином, результати опитування чітко вказують на те, що проєкт з розробки робочого зошиту з екологічних досліджень для учнів початкових класів «Природа очима дослідника» є актуальним, затребуваним і має високий потенціал для практичного впровадження. Він відповідає потребам вчителів, допомагає вирішити існуючі проблеми та сприяє покращенню рівня екологічної свідомості школярів.

Отже, проведений педагогічний експеримент мав на меті емпіричну перевірку ефективності комплексу педагогічних умов формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів 3 класу.

1. Констатувальний зріз підтвердив необхідність втручання. Було встановлено, що на початковому етапі рівні сформованості екологічно й етично обґрунтованої поведінки в Експериментальній (ЕГ) та Контрольній (КГ) групах були практично однорідними. Переважна більшість учнів обох груп перебувала на середньому та низькому рівнях, що засвідчило про недостатню ефективність традиційного освітнього процесу в цьому напрямі.

2. Формувальний етап у Експериментальній групі базувався на цілеспрямованому впровадженні трьох обґрунтованих педагогічних умов: особистісно зорієнтованого підходу, організаційно-технологічного забезпечення та особистого прикладу вчителя. Ключовим інструментом реалізації цих умов став Робочий зошит «Природа очима дослідника», який забезпечив системне залучення учнів до діяльнісних проєктів, як-от «Птах року», «Сміття посортував - місто врятував» та «Акція "Дерево загиблого захиснику"». Це дозволило перевести теоретичні знання в площину практичних етичних дій та відповідальності.

3. Контрольно-оцінювальний зріз продемонстрував статистично значущі позитивні зміни в ЕГ порівняно з КГ:

В Експериментальній групі відбулося зростання кількості учнів із високим рівнем сформованості екологічно й етично обґрунтованої поведінки з 17,9% до 39,3% (приріст склав +21,4%).

Кількість учнів із низьким рівнем значно зменшилася з 32,1% до 17,9%.

У Контрольній групі значних якісних змін не зафіксовано: високий рівень залишився на початковому показнику 25,9%.

4. Результати опитування вчителів як підтвердження актуальності. Проведене онлайн-опитування 14 вчителів початкових класів підтвердило нагальну потребу в розробленій методиці:

Актуальність періоду: Усі опитані (100%) вважають, що 3 клас є вдалим періодом для формування екологічно обґрунтованої поведінки.

Перешкоди: Найбільшою перешкодою для педагогів є перевантаженість шкільної програми (78,6%) та обмежені можливості для практичних робіт (64,3%).

Потреби: Для полегшення роботи вчителі найбільше потребують онлайн-ресурсів та готових сайтів (85,7%) та мультимедійних матеріалів (71,4%).

Оцінка свідомості учнів: Більшість педагогів (57,1%) оцінюють екологічну свідомість своїх учнів лише на 3 бали з 5, що свідчить про необхідність подальшої роботи у цьому напрямку.

Проведене дослідження комплексно підтвердило як теоретичну гіпотезу, так і практичну актуальність розроблених педагогічних умов.

По-перше, результати педагогічного експерименту чітко засвідчили ефективність впровадження обґрунтованого комплексу педагогічних умов. Ключовим показником стало суттєве зростання рівня сформованості екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів Експериментальної групи. Завдяки цілеспрямованій роботі, посиленій використанням авторського Робочого зошита «Природа очима дослідника», кількість учнів із високим рівнем зросла на +21,4% (з 17,9% до 39,3%), тоді як у Контрольній групі значних змін не відбулося. Таким чином, експеримент повністю підтвердив гіпотезу дослідження: впровадження діяльнісного підходу є ефективним засобом перетворення екологічних знань і цінностей у стійкі поведінкові навички та соціальну відповідальність учнів 3 класу.

По-друге, дані опитування вчителів початкових класів довели практичну актуальність та затребуваність розробленої методики. Опитування показало, що педагоги стикаються з перешкодами, такими як перевантаженість програми та нестача матеріалів для практичної роботи. Водночас, більшість вчителів оцінюють екологічну свідомість своїх учнів як середню або низьку. Робочий зошит «Природа очима дослідника» є прямим вирішенням цих проблем, оскільки пропонує структуровані, готові до використання матеріали та сприяє формуванню екологічної свідомості, про що свідчить його високий потенціал для практичного впровадження в освітній процес.

Таким чином, цілісний аналіз свідчить: розроблений комплекс педагогічних умов та засобів його реалізації є науково обґрунтованим, практично затребуваним

і емпірично доведеним як ефективний механізм формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів 3 класу.

ВИСНОВКИ

Отже, теоретично визначивши та практично дослідивши педагогічні умови формування в учнів 3 класів екологічно й етично обґрунтованої поведінки у природі, можемо дійти таких висновків.

1. Охарактеризовано теоретичні засади формування в учнів 3 класів екологічно й етично обґрунтованої поведінки у природі. Визначено поняття *«екологічно поведінка у природі»*: це система дій та вчинки, що не порушують природну рівновагу у довкіллі та сприяють відтворенню природних ресурсів., *«екологічно доцільною поведінкою дітей»* вважаємо систему соціально зумовлених дій і вчинків свідомо скерованих у сфері безпосередньої і опосередкованої взаємодії з довкіллям, метою якої являється узгодження потреб людини з вимогами збалансованого розвитку суспільства; *«формування в учнів 3 класу етично обґрунтована поведінка в природі»* є інтегрованим процесом, який поєднує засвоєння наукових знань про довкілля з розвитком морально-ціннісних орієнтацій та готовності до практичної діяльності в природі.

2. Обґрунтовано педагогічні умови формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі, а саме: *особистісно зорієнтований підхід – врахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей молодших школярів; організаційно-технологічне забезпечення – використання різноманітних форм, методів і прийомів екологічного виховання, що забезпечують діяльнісний і практичний характер навчання; особистий приклад учителя – демонстрація у щоденній поведінці дбайливого, ощадливого ставлення до природи як найефективніший спосіб впливу на учнів.*

3. Розроблено організаційно-технологічне забезпечення обґрунтованих педагогічних умов формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі та створено *авторський зошит «Природа очима дослідника»*, який став структурованим методичним інструментом, що забезпечив переведення теоретичних екологічних та етичних знань у площину практичних дій та соціально-екологічної відповідальності учнів 3 класу.

4. Здійснено експериментальну перевірку ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування в учнів 3 класу екологічно й етично обґрунтованої поведінки в природі. Розроблено програму експериментального дослідження. Аналіз результатів наукового дослідження, який засвідчив що розроблений комплекс педагогічних умов та розроблене організаційно-технологічне забезпечення є науково обґрунтованим, практично затребуваним і емпірично доведеним як ефективний механізм формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів 3 класу.

Отже, завдання магістерського дослідження нами було виконано. Слід зазначити, що порушена проблема не вичерпує глибини проблеми дослідження, проте є підставою для подальших розвідок у контексті із проблемою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусенко І. В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» : метод. рек. Київ : Педагогічна думка, 2020. 75 с.
2. Басюк Н. А. Формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку : монографія. Житомир : ФОП О. О. Євенок, 2022. 328 с.
3. Батарейна І. Розвиток теорії і практики морального виховання учнів початкових шкіл України // Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Т. 1, № 29.
4. Бібік Н. М., Бондарчук Г. П., Павлова Т. С. Я досліджую світ : підручник інтегрованого курсу для 3 класу... Ч. 1. Харків : Ранок, 2025. 160 с. : іл.
5. Велика українська енциклопедія. Діяльність. URL: <https://vue.gov.ua/Діяльність> (дата звернення: 15.11.2025).
6. Волощенко О. В., Козак О. П., Остапенко Г. С. Я досліджую світ : підручник для 3 класу... Ч. 1. Київ : Світич, 2020. 144 с. : іл.
7. Гільберг Т. Г., Тарнавська С. С., Грубіян Л. В., Павич Н. М. Я досліджую світ : підручник... Ч. 1. Київ : Генеза, 2020. 160 с. : іл.
8. Гільберг Т. Г., Тарнавська С., Хитра З., Павич Н. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу... Київ : Генеза, 2020. 240 с.
9. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997.
10. Державний стандарт початкової освіти. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP180087.html (дата звернення: 15.11.2025).
11. Екологічна освіта в Україні : інтернет-портал. URL: <https://ecoosvita.org.ua> (дата звернення: 15.11.2025).
12. Етична поведінка. IZZI – інтерактивний підручник. 2022. URL: <https://ua.izzi.digital/DOS/327114/483751.htm> (дата звернення: 15.11.2025).

13. Жук Н. В. Формування мотивів природоохоронної діяльності у молодших школярів : дис. Київ, 2001. 251 с.
14. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
15. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
16. Кальба Я. Є. Психологічні особливості формування вчинкового потенціалу особистості учня : дис. Київ, 2006. 248 с.
17. Колонькова О. О. Самовиховання як умова формування екологічнодоцільної поведінки підлітків... 2012. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5320/1/Колькова_12_1.pdf (дата звернення: 15.11.2025).
18. Концепція «Нова українська школа». МОН України, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/...> (дата звернення: 15.11.2025).
19. Крюкова О. В. Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів : дис. Київ, 2005. 210 с.
20. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : практ. посіб. Львів : ЛДУБЖД, 2022. 90 с.
21. Новікова О. К. Природа очима дослідника : робочий зошит... Київ, 2025. 150 с.
22. Освітній портал «Нова українська школа». URL: <https://nus.org.ua> (дата звернення: 15.11.2025).
23. Пономаренко Л. В. Екологічне виховання молодших школярів у процесі навчання. Харків : Основа, 2009. 144 с.
24. Пруцакова О. Л. Світоглядні орієнтири формування культури екологічної поведінки школярів // Актуальні проблеми психології. 2011. Т. 7, вип. 27. С. 324–331.
25. Пустовіт Н. А. Типи екологічної поведінки школярів // Надихаємо на дії. 2010. № 6(2). С. 1–3. URL: <http://esd.org.ua/...> (дата звернення: 15.04.2016).

26. Редько В. В. Психологічні механізми прийняття рішень у побутовій діяльності : автореф. дис. Київ, 2003. 20 с.
27. Романенко Л., Романенко К., Кудикіна Н., Іваха Т. Екологізація навчально-виховного середовища освітнього закладу. Обухів, 2010. 208 с.
28. Романенко Л. В., Новікова О. К. Формування в учнів 3 класів екологічно й етично обґрунтованої поведінки у природі // *Proceedings...* Milan, 2025. P. 136–139.
29. Сайт МОН України. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2025).
30. Сьомик М. Ю. Моральне виховання учнів початкової школи : кваліф. робота. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/...> (дата звернення: 15.11.2025).
31. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Методологічні засади формування екологічної компетентності школярів // *Теоретико-методичні проблеми виховання...* 2022. № 2(26). С. 140–152.
32. Трубник І. В. Екологічна діяльність та екологічно мотивована поведінка старших дошкільників // *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 3. URL: <http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/...> (дата звернення: 15.11.2025).
33. Типова освітня програма для ЗЗСО І ступеня / кер. авт. кол. О. Я. Савченко. Київ : МОН України, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/...> (дата звернення: 15.11.2025).
34. Типова освітня програма для ЗЗСО І ступеня / кер. авт. кол. Р. Б. Шиян. Київ : МОН України, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/...> (дата звернення: 15.11.2025).
35. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. 2-ге вид., випр., доп. Київ : Академвидав, 2007. 506 с. (Альма матер).
36. Blank L., Brewer C., Lee O., Luykx A., Barker S., Slingsby D. et al. Ecology Education When No Child Is Left Behind. *Frontiers in Ecology and the Environment*. 2003. Vol. 1, № 6. P. 317–320. DOI: 10.1890/1540-9295(2003)001[0317:EEWNCI]2.0.CO;2

37. Noviana E., Kurniaman O., Salwa N., Hermita N., Afendi N., Zufriady Z. et al. Ecological Knowledge of Elementary School Students... Journal of Physics: Conference Series. 2019. Vol. 1351. P. 1–7. DOI: 10.1088/1742-6596/1351/1/012071

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета/Опитувальник для оцінки знань та емоційного ставлення учнів:

(Відповідай "Так", "Ні" або "Не знаю")

1. Чи любиш ти проводити час на свіжому повітрі?
2. Чи знаєш ти, як правильно поводитися з тваринами?
3. Чи прибираєш ти за собою сміття після пікніка чи прогулянки?
4. Чи знаєш ти, чому важливо берегти воду та електроенергію?
5. Чи допомагаєш ти садити дерева або квіти?
6. Чи сортуєш ти сміття вдома чи в школі?
7. Чи знаєш ти, які тварини або рослини є рідкісними у твоєму регіоні?
8. Чи розповідають тобі дорослі, як правильно поводитися з природою?
9. Чи ти коли-небудь зашкодив/ла природі, наприклад, зламав/ла гілку
дерева?
10. Чи вважаєш ти, що кожна людина може впливати на стан природи?

Методика «Екологічні ситуації» для оцінки ціннісного та поведінкового компонента

1. Оцінка ціннісного компонента (Мотиви та ставлення)

Що оцінюється?	Як це проявляється?
Екологічні цінності	Чи обирає учень збереження природи або зручність/користь для себе.
Етична відповідальність	Чи усвідомлює наслідки своїх дій для інших живих істот (гуманність).
Внутрішні мотиви	Якими нормами керується учень (наприклад: «так правильно», «шкода тваринку», «це корисно для всіх»).

Приклад ситуації для ціннісного компонента:

«Ти знайшов у лісі гарну, але рідкісну квітку, що занесена до Червоної книги. Ти знаєш, що вдома в тебе є така ж, але вона загинула. Як ти вчиниш: зірвеш її чи залишиш у лісі? Поясни, чому?»

2. Оцінка поведінкового компонента (Практичні навички та дії)

Що оцінюється?	Як це проявляється?
Знання правил	Чи знає учень, як правильно діяти в побуті (сортування сміття, економія ресурсів).
Послідовність дій	Чи може учень скласти алгоритм дій для вирішення проблеми.
Рефлексія	Чи здатен учень оцінити чужий вчинок (поведінка однолітків, батьків) як правильний чи неправильний.

Приклад ситуації для поведінкового компонента:

«На пікніку твій друг залишив пластикову пляшку у кущах. Які дії ти маєш виконати, щоб виправити ситуацію? (Опиши послідовність дій).»

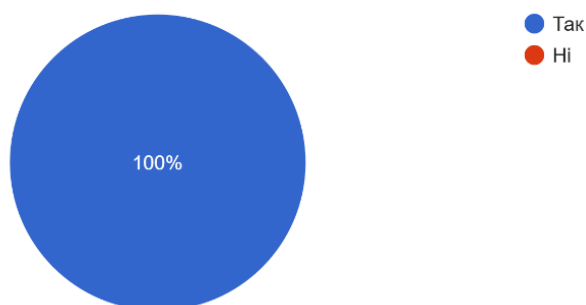
Анкета для діагностики готовності вчителів початкових класів до формування екологічно й етично поведінки учнів у природі

https://drive.google.com/file/d/1cFQY1KnwsIW_U_DVTvLzkYRzHzwNB8sh/view?usp=sharing

Результати опитування:

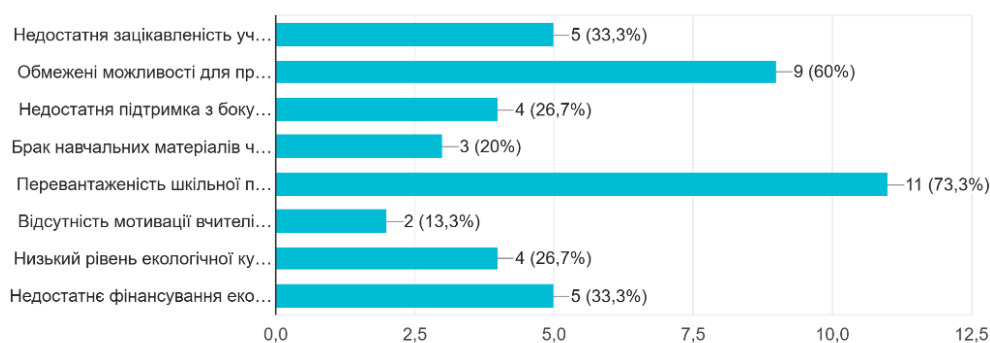
Чи вважаєте Ви, що 3 клас – це вдалий період для формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки?

15 відповідей

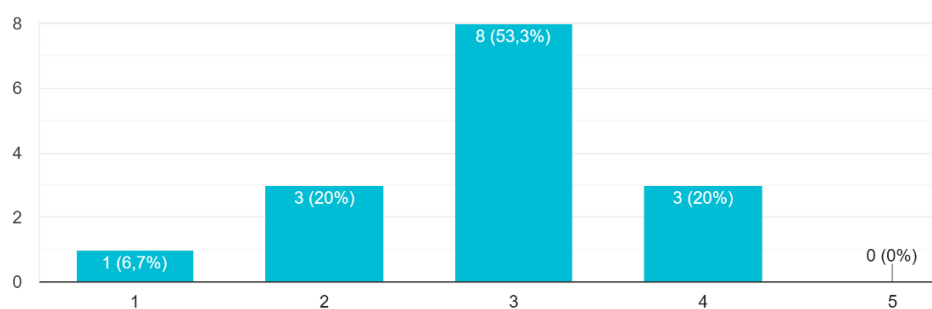
Які труднощі виникають під час формування екологічно й етично обґрунтованої поведінки в учнів? (оберіть усі, що підходять)

15 відповідей

Як би Ви оцінили рівень екологічно й етично обґрунтованої поведінки своїх учнів?

15 відповідей

Апробація результатів (публікації).

VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Academic research by scientists in the field of modern technologies», 21-24 жовтня 2025 р., Мілан, Італія;

V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Нова українська школа в дії: актуальні проблеми методик навчання та стратегії розвитку» (14 травня 2025 р., Україна, Рівно);

I Всеукраїнської студентської конференції «Наукові інсайти майбутніх педагогів: від пошуку до втілення» (24 жовтня 2025 р., м. Київ, Україна).

Авторський Робочий зошит з екологічних досліджень для учнів початкових класів «Природа очима дослідника»

(авт. О.Новікова)

